

Duhovi preteklosti

Evropsko sodišče za človekove pravice: »Demokratska država ima pravico, da od svojih uslužbencev zahteva, da so zvesti ustavnim načelom, ki jih utemeljujejo.«

Polpretekla zgodovina še vedno preganja sedanost v večini srednje- in vzhodnoevropskih držav. Le redke izmed njih so se odločile sprejeti učinkovite ukrepe za prelom z nekdanjim totalitarnim sistemom. Večina je še vedno ujetnica preteklih slabih praks.

Temeljna vprašanja delovanja pravnih držav v tranzicijskih liberalnih demokracijah obsegajo tudi vprašanje, ali lahko nekdanji sodelavci totalitarnega režima oziroma javni uslužbenci zasedajo najvišja mesta v javni upravi sedanjih demokratičnih držav. Nekatere srednjeevropske države so že ob demokratizaciji sprejele zakonske ukrepe, ki so sodelavcem totalitarnih oblasti v nedemokratičnih režimih prepredili dostop do funkcij v izvršilni in sodni oblasti novih demokratičnih držav. Namen takšnih ukrepov je, da se nekdanji nasprotniki demokratičnih načel in varovanja človekovih pravic ne morejo kar naenkrat prilagoditi v njihove najbolj goreče zagovornike in zasedati pomembnih javnih funkcij.

Primernost lustracijskega ukrepa

V luči zgornjih vprašanj je bilo tudi odločanje Evropskega sodišča za človekove pravice, ki je 21. oktobra odločilo v zadevi *Naidin v. Romunija* (št. 38162/07). Ta zadeva izvira iz enega izmed najtemnejših poglavij novejšje zgodovine v državah Srednje in Vzhodne Evrope. Pritožnik, Petre Naidin, je na začetku devetdesetih letih deloval v javni upravi v Calarasi. Leta 1991 je bil izvoljen v romunski parlament, kjer je deloval tri mandate do leta 2004 (7. odstavek sodbe). Ko se je njegov mandat iztekel, se je želel vrniti na prejšnje delovno mesto v romunski javni upravi. Romunski parlament je v času, ko je bil poslanec tudi Naidin, sprejel zakon št. 188/1999, ki v 50. členu prepoveduje posameznikom, ki so v času komunističnega režima delovali kot sodelavci nekdanje romunske tajne policije *Securitate*, da zasedajo delovna mesta v javni upravi (11. odstavek sodbe). Naidin je pripadal parlamentarni večini, ki je podprla zakon. Romunske oblasti so opravile preverjanje, ko se je Naidin prijavil na delovno mesto, in ugotovile, da je kot mladostnik sodeloval s *Securitate* (14. odstavek).

Naidin se je nato neuspešno pritožil na romunsko sodišča, z romunskim ustavnim sodiščem vred, in kasneje tudi na Evropsko sodišče za človekove pravice, kjer je uveljavljal kršitev 8. člena (pravic do družinskega in zasebnega življenja) in 14. člena konvencije (prepoved diskriminacije) v zvezi s prepovedjo njegove zaposlitve v javni upravi. Pritožnik je utemeljeval, da je bil ta ukrep nesorazmeren in nepotreben v demokratični družbi.

Tretji senat Evropskega sodišča za človekove pravice ni ugodil njegovi pritožbi, saj ni prišlo do nobenih kršitev konvencije. Sodišče je najprej ugotovilo, da »imajo države legitimen interes pri urejanju

Foto: arhiv Družine/T. P.

pogojev in dostopov do delovnih mest v javni upravi. Demokratska država ima pravico, da od svojih uslužbencev zahteva, da so zvesti ustavnim načelom, ki jih utemeljujejo» (49. odstavek sodbe). Sodišče je nato ugotovilo, da sprejeti ukrepi niso bili nesorazmerni in so bili potrebni v demokratični družbi, da je »pritožnik izgubil možnost za zaposlitev v javni upravi. Javni uslužbenci, še posebej tisti na najvišjih mestih, za katero se je prijavil pritožnik, izražajo del državne suverenosti. Prepoved zaposlitve pritožnika tako ni nesorazmerna v razmerju do legitimnih ciljev države, da zagotovi lojalnost posameznikov, ki morajo varovati splošni interese» (54. odstavek).

Najmanjši skupni imenovalec

Sodba Evropskega sodišča za človekove pravice ustvarja najmanjši skupni imenovalec pri obravnavanju polpretekle zgodovine v svobodnih in demokratičnih državah. Države imajo široko polje proste presoje pri urejanju dostopa do delovnih mest v svoji javni upravi. Srednje- in vzhodnoevropske države se soočajo s specifično zgodovinsko izkušnjo, ki še vedno, tudi po petindvajsetih letih, otežuje prehod iz totalitarnega v demokratični sistem. Če posamezniki, ki so delovali v prejšnjem režimu, tudi po demokratizaciji ostanejo na istih delovnih mestih, takšna praksa otežuje oziroma onemogoča učinkovit prehod v svobodno demokratično družbo. Slednje velja

še toliko bolj v primerih posameznikov, ki so dokazano in preverljivo sodelovali z nekdanjimi varnostnimi službami, ki so v totalitarnih režimih sistematično in vsesplošno kršile človekove pravice. V takšnih primerih je celo nujno, da dr-

Izostanek lustracijskih ukrepov, še posebej v razmerju do sodelavcev nekdanje totalitarne varnostne službe, in praksa neformalnih amnestij za najhujše kršitve človekovih pravic sta zaznamovala slovenski prehod iz totalitarnega v demokratični sistem.

žava takšnim posameznikom prepoved dostop do delovnih mest v javni upravi. V nasprotnem primeru se mora soočiti s poskusi ohranitve oziroma restavracije starih omrežij, kot smo jim priča v nekaterih srednjeevropskih državah, ki se niso odločile za prelom s preteklostjo.

Državni ukrepi, ki prepovedujejo dostop nekdanjih sodelavcev tajnih služb totalitarnih režimov, so na tak način zagotovo primerni, sorazmerni in nujni v demokratični družbi. Države imajo proste roke pri njihovem izvajanju, saj drugače ni mogo-

če zagotoviti uresničevanja temeljnih ustavnih načel in varovanja človekovih pravic. Romunska praksa ne predstavlja splošno sprejetega standarda in se ne sme jemati za nekaj samoumevnega. Je prej izjema kot pravilo. Evropsko sodišče državam prepušča diskrepcijo, kako bodo obravnavale polpreteklo zgodovino.

Le nekaj držav je sprejelo lustracijske ukrepe in preverjajo posameznike pri dostopu do delovnih mest v javni upravi. Večina izmed njih iz različnih razlogov ne izvaja ukrepov lustracije, saj so se komunistični oligarhi počasi preoblikovali v različne oblike in odtenke postkomunističnih elit. Zaradi tega novodobne post-totalitarne elite niso naklonjene sprejetju različnih lustracijskih ukrepov, ki bi onemogočili dostop stare nomenklature do položajev v javni upravi. Ne samo da jim niso naklonjene, temveč so si v letih po demokratizaciji tudi aktivno prizadevale, da takšni ukrepi niso bili sprejeti. Vse več vzhodnoevropskih držav se zato sooča s težavami pri obravnavanju ostankov totalitarnih preteklosti.

Hoja po viseči vrvi

V srednje- in vzhodnoevropskih državah, ki se niso odločile za lustracijo, se je prehod iz totalitarizma v demokratično družbo upočasnil oziroma povzročil celo ustavno drsenje nazaj v mladih liberalnih demokracijah. Takšni praksi je vzporedno sledila praksa neformalnih amnestij za kršitve človekovih pravic med nekdanjim režimom. Zaradi tega ni mogoče spregledati kakovostne razlike med državami, ki so popolnoma pretrgale z nekdanjim nedemokratičnim režimom, in tistimi, ki niso. Ta razlika v standardih vladavine prava, dobrega upravljanja in varovanja človekovih pravic je tako očitna, da je že boleča predvsem za nas, ki živimo v tem smislu v eni manj uspešnih držav. Ugrabitev nekaterih srednje- in vzhodnoevropskih držav je omogočila prav odsotnost ukrepov za učinkovit in vseobsežen prelom s prejšnjim sistemom.

Slovenska družba se tako vsak dan spopada z duhovi preteklosti, ki je nočejo izpustiti iz svojih primežev. Izostanek lustracijskih ukrepov, še posebej v razmerju do sodelavcev nekdanje totalitarne varnostne službe, in praksa neformalnih amnestij za najhujše kršitve človekovih pravic sta zaznamovala prehod iz totalitarnega v demokratični sistem. Posledice takšne prakse so v slovenski družbi vidne na vsakem koraku, od kotičkov zasebnega življenja do pohabljenega javnega življenja. Vprašanje je, kakšna bi bila slovenska družba, če bi sprejela takšne ukrepe. Zagotovo pa bi bila njena ustavna demokracija kakovostnejša in zrelejša. A verjetno je priložnost za sprejetje takšnih ukrepov zamujena. Zadeva *Naidin v. Romunija* pa vendarle sporoča, da so ukrepi za prelom s prejšnjimi totalitarnimi režimi nujni za uresničevanje temeljnih načel pravne države in varovanja človekovih pravic. Države, ki so ali so bile zadržane pri njihovem sprejemanju, ne samo da še vedno niso opravile učinkovitega prehoda iz nedemokratičnega v demokratični sistem, ampak še vedno nestabilno hodijo po viseči vrvi med učinkovito in zrelo liberalno demokracijo ter neliberalno demokratično družbo. Takšno stanje – ne tu ne tam – pa ustreza predvsem novodobnim elitam, ki skrbijo predvsem za svoje zasebne – finančne – interese.

Jernej Letnar Čerňič